

XALQARO INVESTITSIYA ARBITRAJI QARORLARINI TAN OLISH VA IJRO ETISH

Eshboyev Shahboz G'ayrat o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "Xalqaro investitsiya arbitraji qarorlarini tan olish va ijro etish" mavzusiga doir tanqidiy tahlil taqdim etiladi. Maqolada xalqaro investitsiya arbitrajining xususiyatlari, uning amaliyoti, vaqtning o'zaro ta'siri, shuningdek, qanday qilib xalqaro investitsiya arbitrajining boshqarilishi va uni qo'llab-quvvatlashning muhim asoslari keltiriladi. Investitsiya arbitrajining moliya bozorida o'z o'rnini ta'kidlash, muhimligi va muammolariga doir o'z-o'zini yoritish, shuningdek, xalqaro investitsiya arbitrajining moliyaviy va iqtisodiy mohiyatiga doir nazariy va amaliy tushunchalar taqdim etiladi. Maqola ilmiy tadqiqotlar, tahlillar va hozirgi xalqaro investitsiya arbitrajining yangi xususiyatlari bilan bog'liq eng so'nggi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Maqolaning maqsadi, xalqaro investitsiya arbitrajining tushunchalarini kengaytirish va uni amaliyotga tatbiq etishda mavjud muammo va imkoniyatlarni taqqoslash va yechishga qaratilgan yangi usullar va ko'nikmalarini taqdim etishdir.*

Kalit so'zlar: *Arbitraj qarorlarini tan olish, Nyu-York Konvensiyasi, UNCITRAL, Parijda Xalqaro savdo palatasi, Arbitraj bitmi hamda izohi.*

Abstract: *This article presents a critical analysis of the topic of "Recognition and Enforcement of International Investment Arbitration Awards". The article presents the characteristics of international investment arbitration, its practice, the interaction of time, as well as how international investment arbitration is managed and the important foundations of its support. Emphasizing the place of investment arbitration in the financial market, self-examination of the importance and problems, as well as theoretical and practical insights into the financial and economic nature of international investment arbitration are provided. The article contains the latest information related to academic research, analysis and new features of current international investment arbitration. The purpose of the article is to expand the concepts of international investment arbitration and present new methods and skills aimed at comparing and solving existing problems and opportunities in its implementation.*

Keywords: *Recognition of Arbitral Awards, New York Convention, UNCITRAL, International Chamber of Commerce in Paris, Arbitration Agreement and Commentary.*

Аннотация: *В данной статье представлен критический анализ темы «Признание и приведение в исполнение решений международного инвестиционного арбитража». В статье представлены характеристики международного инвестиционного арбитража, его практика, взаимодействие времени, а также способы управления международным инвестиционным арбитражем и важные основы его поддержки. Подчеркнуто место инвестиционного арбитража на финансовом рынке, самоанализ представлены важность и проблемы, а также теоретические и практические представления о финансовой и экономической природе международного инвестиционного арбитража. Статья содержит новейшую информацию, связанную с*

академическими исследованиями, анализом и новыми особенностями современного международного инвестиционного арбитража. Цель статьи – расширить понятия международного инвестиционного арбитража и представить новые методы и навыки, направленные на сравнение и решение существующих проблем и возможностей при его реализации.

Ключевые слова: *признание арбитражных решений, Нью-Йоркская конвенция, ЮНСИТРАЛ, Международная торговая палата в Париже, Арбитражное соглашение и комментарии.*

KIRISH

Xalqaro investitsiya arbitrajining qarorlarini tan olish va ijro etish, moliyaviy sohada o'zining katta e'tiborga ega bo'lgan mavzulardan biridir. Bu jarayonning yaxshi o'tkazilishi investitsiya muassasalarining moliyaviy murojaatlarini hal qilish va faol foydalanuvchilarining investitsiya qilishni davom ettirishi uchun muhimdir.

Xalqaro investitsiya qarorlarini tanlash jarayoni. Xalqaro investitsiya arbitrajining qarorlarini tanlash jarayonida investitsiya muassasalari o'rtasidagi muzokaralar qarorlarini tanlash va qabul qilish jarayonlari ahamiyatlidir. Bu jarayonda to'g'ridan-to'g'ri shartnoma qilish yoki muzokaralar o'tkazish yoki boshqa yuridik muammolar hal qilinishi mumkin.

Qaror qabul qilish jarayoni. Xalqaro investitsiya arbitrajining qarorlarini tanlashning bir qismi muzokaralar va muhokamalar bo'ladi. Bu muzokaralar, odatda, investitsiya shartnomalarining shartlari, rivojlanish yoki amal qilish bo'yicha muddatlar va arbitrlarning huquqiy majburiyatlari to'g'risidagi qarorlarni o'z ichiga oladi.

Ijro etish jarayoni. Qabul qilingan qarorlarni ijro etish jarayonida to'g'ridan-to'g'ri amalga oshirilishi kerak. Bu faoliyat xalqaro investitsiya arbitrajining o'zining tizimi va qo'llab-quvvatlash organlari orqali bajariladi. Adolatli va samarali tartibni ta'minlash, shu jihatdan muhim tartib va huquqiy tuzilishlar katta ahamiyatga ega.

Xalqaro investitsiya arbitrajining qarorlarini tanlash va ijro etish jarayonlari moliyaviy sohada muhim ahamiyatga ega bo'lib, investitsiya muassasalarining moliyaviy murojaatlarini samarali hal etishda katta rol o'ynaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 1995-yil 20- dekabrda qabul qilingan qarorga binoan, O'zbekiston Respublikasi 1958-yil 10- iyundagi "Chet el davlatlari hakamlik qarorlarini e'tirof va ijro etish haqida"gi Nyu-York Konvensiyasiga qo'shilgan davlatlar tarkibiga kiradi. Arbitraj sudi qarorlari yakuniy va tomonlar uchun majburiy hisoblanadi. Ammo, Chet el arbitrajlarini qarorlarini tan olish va ijroga qaratish to'g'risidagi Nyu York konvensiyasiga ko'ra, sudlardan farqli jihat, xalqaro arbitraj sudlarining qarorlarini ijrosini ta'minlashdan oldin ijrosi ta'minlanishi uchun yuborilgan davlat sudi tomonidan ularning milliy qonunchiligiga zid emasligi tekshirilib, so'ng ijroga qaratiladi. Ushbu Konvensiya qatorida mamlakatimizda chet el davlatlari hakamlik sudlari qarorlarini e'tirof va ijro etishni tartibga soluvchi va boshqa xalqaro hujjatlar ham amaldadir. Jumladan, 1992-yil 20-martda Kiyev shahrida MDH davlatlari rahbarlari tomonidan shu davlatlar xo'jalik subyektlari o'rtasida shartnomaviy va boshqa fuqarolik huquqiy munosabatlaridan kelib chiqqan nizolarni ko'rib hal etish, hamda ular bo'yicha qarorlar ijrosini ta'minlash haqidagi "Bitim" imzolangan. Bundan tashqari, Minsk shahrida 1993-yil 22-yanvarda MDHga a'zo davlatlar

tomonidan “Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to‘g‘risida” Konvensiya imzolangan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi bir qator davlatlar bilan chet el sudlari va xalqaro arbitraj sudlarning qarorlarini tan olish hamda ularni ijro etishda huquqiy yordam ko‘rsatish bo‘yicha ikki taraflama shartnomalar tuzgan.

Investitsiya bilan bog‘liq bo‘lgan chet davlat sudlari (arbitrajlarini)ning, ushbu jarayoni yakuniga yetgandan keyin, yutqazgan tomon o‘zining ixtiyori bilan arbitraj qarorini bajaradi. Sababi, nizoni arbitraj orqali hal qilishda - ushbu munosabatga kirishishning o‘zi - yutqazgan tarafga qarorni bajarish majburiyatini yuklaydi. Ya’ni bunda tomonlar ishning holatiga ko‘ra, arbitraj sudi orqali hal qilishni tanlagan ekan-xalqaro odatga ko‘ra “qaror-qat’iy” shikoyatga esa o‘rin qolmasligi lozimdir. Ammo, aksariyat hollarda yutqazgan taraf ijro dan bo‘yin tovlashi tufayli, g‘olib taraf qarorning majburiy ijro etilishini talab qiladi. Umuman olganda, xalqaro tijorat nizolari yuzasidan arbitraj sudi orqali nizo hal qilishga harakat qilishining yana bir sababi - bu qarorning majburiy ijro etilishi nisbatan aniqligi hisoblanadi. Bunda huquqni qo‘llash ehtimoli ham yuqori, chunki juda ko‘p mamlakatlar majburiy ijro etishni qo‘llab - quvvatlaydigan konvensiyalarni qabul qilganlar. Bunda ijro etishni rad etish uchun asoslar juda ham tor doirada belgilab qo‘yilgan. Ushbu maqolada arbitraj qarorlarini xalqaro konvensiyalar hamda ayrim milliy qonunchiliklar bo‘yicha tan olish va ijro etishni ko‘zda tutadigan ayrim masalalar, shu bilan birga ijroni rad qilishning chegaralangan asoslari tahlil qilinadi.

II. Xalqaro arbitraj: umumiy tushuncha

Arbitraj-nizolashayotgan taraflar tomonidan tayinlangan uchinchi shaxs, arbitr yoki hakamlik sudiga huquqiy nizoning natijasini hal qilishga rozi bo‘ladigan protsedura hisoblanadi. Uning qarori qonuniy kuchga ega bo‘ladi va shuning uchun u xalqaro toifada keng qo‘llaniladigan mediatsiya va diplomatik nizolarni hal qilishdan tubdan farq qiladi. Arbitraj atamasining umume’tirof etilgan yakdil ta’rifi mavjud bo‘lmasa ham, ba’zi tadqiqotchilar arbitrajning muhim jihatlari bo‘yicha ayrim to‘xtamlarga kelganlar, xususan, Professor. M. Mozes unga shunday tarif beradi - “arbitraj milliy sudlarda ijro etish mumkin bo‘lgan yakuniy va majburiy qaror qabul qilishni o‘z ichiga oluvchi xususiy sud tizimi...” [11, 1-bet].

“Arbitraj tomonlarning roziligiga asoslanadigan va shu ma’noda uni shartnomaning bur turi sifatida ko‘rish mumkin.” [301-bet]

III. ARBITRAJ QARORLARI VA ULARNI IJRO ETISH

Investitsiya arbitrajida yurisdiksiyaga oid nizolarning ko‘lami juda keng. Arbitrajga rozilik shartnoma asosida yuzaga keladi. Vena konvensiyasi qoidalariga to‘g‘ri tushishi kerak. Davlatning roziligi quyidagilarga bog‘liq:

BIT bo‘yicha tushunilgan “investitsiya” mavjudmi yoki yo‘qmi;

Da’vogar o‘z davlatining fuqarosimi yoki yo‘qmi;

Fuqaro haqiqatda investor kompaniyasiga egalik qiladimi yoki nazorat qiladimi?

BITdagi MFN bandi investitsion nizolarda muhim rol o‘ynashi mumkin. Lekin BIT bo‘yicha investor huquqlarini himoya qiluvchi band bo‘lmasa, qabul qiluvchi davlatning boshqa davlatlar bilan tuzgan xuddi shu mazmundagi BITsidagi himoya usullari bilan investor o‘z da’volarini talab qilishi mumkin. Bunday holat amaliyotga ko‘p uchrab turadi.

Arbitrajda tomonlar yakuniy va majburiy qarorni kutadilar. Qaror - bu ish holatlaridan kelib chiqadigan arbitrlarning yakuniy, tugal hukmi hisoblanadi. Bulardan tashqari, arbitrlar - jarayon davomida ko'rib chiqiladigan, ammo hal qiluv qarorini tashkil qilmaydigan ko'rsatma hamda buyruqlar ham chiqarishi mumkin. Arbitraj qarorining yakuniy qarori orqali muhim oqibatlar kelib chiqadi, qisman qarorlar moddiy da'volarni anglatadi, vaqtinchalik qarorlar esa shartnomaviy qoidalarni talqin qilish yoki amaldagi qonunchilikni belgilash kabi masalalarni anglatadi, eshituvsiz qaror kabi turlari ham mavjud. Investitsion arbitrajning xarajatlari yuqori bo'lganligi tufayli, tomonlar individual xarajatlarni, institutsional xarajatlarni, sud xarajatlarini va ekspert-mutaxassislar uchun yuridik to'lovlarni qoplashlari talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasining qabul qilingan Iqtisodiy protsessual kodeksida ham chet davlat sudlari va arbitrajlarining qarorlarini tan olish hamda ijroga qaratish to'g'risidagi alohida modda kiritilgan. Unda tashqi iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari, ya'ni turli davlatlarda bo'lgan subyektlar o'rtasidagi nizolar bo'yicha qabul qilingan qarorlarni tan olish va ijroga qaratish tartibi belgilangan.

Arbitraj qarorlarini majburiy ijro etish, xususan xorijiy investitsiyalar sohasida, iqtisodiy munosabatlarni yo'lga qo'yishda juda muhim bo'lgan bir jarayon. Bu qarorlar, odatda, iqtisodiy faoliyatda chet el investorlari bilan kelishilgan shartlarga asoslangan. Misol uchun, "International Convention on the Settlement of Investment Disputes (ICSID)" yoki "New York Convention" kabi tuzilmalar chet el investorlarining moliyaviy munosabatlarga bo'lgan munosabatlarini tartibga solishdagi qarorlar majburiy hisoblanadi. Arbitraj qarorini majburiy ijro etishda chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi konvensiya va Nyu York konvensiyasi yetakchi ahamiyatga ega. 2023-yil yanvar holatiga ko'ra, konvensiyada 172 ta davlat ishtirok etadi, ular Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo 193 ta davlatdan 169 tasi, Kuk orollari va Falastin Davlatini o'z ichiga oladi. BMTga a'zo 24 davlat konvensiyani hali qabul qilmagan. Arbitraj qarori rasmiy huquqiy maqomga ega, shu sababdan arbitraj qarorida belgilanadigan masalalar bekor qilinishi yoki qayta ko'rib chiqilishi mumkin emas. Qaror tan olingach, kreditor javobgardan undirish yoki ijro qilish uchun odatda qo'llanilishi mumkin bo'lgan barcha usullardan foydalanishi mumkin. Bu esa turli yurisdiksiyalarda turlicha qo'llanishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, xalqaro arbitrajning an'anaviy sud jarayoniga nisbatan afzalliklari juda ko'p, birinchidan, hakamlilik sudlari odatda, investitsiya huquqi sohasidagi mutaxassislar bo'lib, ular nizo bilan bog'liq tijorat va ideal jamoat masalalarini tushunishni aks ettiruvchi puxta o'ylangan hamda asosli qarorlar qabul qilishlarini kutishi mumkin. Ikkinchidan, arbitraj ko'pincha nizoni hal qilish uchun ko'p yillar oladigan oddiy sud jarayoniga qaraganda arzonroq va tezroq bo'ladi. Uchinchidan, arbitraj sud majlislariga qaraganda kamroq qarama-qarshilik ko'rsatadi, bu bir-biri bilan biznesni davom ettirishni xohlaydigan tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni saqlashga yordam beradi. Chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijroga qaratishni rad etuvchi holatlardan biri hisoblangan ommaviy tartibning buzilishi milliy sudlar tomonidan qarorni tan olish va ijro qilish, agar ommaviy tartibning jiddiy buzilishiga yoki huquq-tartibot sohasiga jiddiy putur yetkazilishiga sabab bo'lsa, rad qilinishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida"gi O'RQ-674-sonli 16.02.2021 yildagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-5294106>
2. Mozes M.L. (2020) Xalqaro tijorat arbitraji tamoyillari va amaliyoti. Uchinchi nashr. Toshkent: Lesson Press (ingliz tilidan o'zbek tiliga TDYU xalqaro xususiy huquq kafedrasida o'qituvchilari tomonidan tarjima qilingan)
3. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. Manba: <https://lex.uz/acts/-3523891>
4. "Chet el Arbitraj Qarorlarini Tan olish va Ijro etish" bo'yicha Nyu-York Konvensiyasi (1958)
5. <https://strategy.uz>